

Birgitta Helsing/ Jan-Öjvind Swahn:
Svenska folksagor

Svenska folksagor
Birgitta Helsing/ Jan-Öjvind Swahn
Illustrationer: Alvaro Tapia
Wahlström och Widstrand

Att lyssna till en skicklig berättare som berättar en klassisk folksaga är en upplevelse utöver det vanliga. Att läsa folksagor är inte fullt lika inspirerande. Jag vill till och med påstå att det är när man läser nedtecknade muntliga berättelser som man verkligen förstår berättandets storhet. Det som i ett muntligt framförande lever och i varje stavelse är genombrutit av en djup mening blir ofta tomt, platt och meningslöst på papper.

Så när jag får Svenska folksagor i min hand börjar jag med att läsa Jan-Öjvind Swahn kommentarer till varje saga. Här hittar jag uppgifter om hur gammal sagan är, i vilka varianter den har upptecknats, var den kan tänkas komma ifrån. En av de första sagorna är Den kloka torpardottern. I vissa sagouppteckningar heter hon Kloka Manka eller Kraka men det är i vilket fall flickan som får i uppgift att anlända varken på morgonen eller på dagen, varken hungrig eller mätt, varken klädd eller oklädd, varken åkande eller gående. Hon löser uppgifterna genom att ge sig av i gryningen, äta en lök innan hon far, klä sig i ett fisknät och i den här varianten av sagan låta en ox släpa henne i hjulfåran på vägen genom att hon binder fast fisknätet i oxens horn. För i just den här uppteckningen finns ytterligare en uppgift, hon ska nämligen ta sig fram varken på vägen eller bredvid den.

Sagan är upptecknad i över 600 varianter i alla världsdelar läser jag i Jan-Öjvind Swahns kommentar. Men den är samtidigt en av sagoforskningens problembarn. Att bestämma torpardotterns ursprung har varit ett ämne för flera sagoforskares lärda avhandlingar utan att något svar har kunnat fastställas. Temat har rötterna i, eller i varje fall nära paralleller till, såväl fornindisk mytologi som judiska kommentar till Gamla Testamentet och till antikens författare. Medan vissa forskare har pekat på att kärnan i berättelsen uppstått i Orienten och sedan spridit sig till Europa har andra pekat på det i den nordiska traditionen finns motiv som påminner om den kloka torpardottern. Medan de uppteckningar av sagan som finns i Sverige är i första hand påverkade av Bröderna Grimms sagor.

Allt det här får jag lära mig av Jan-Öjvind Swahn och det är kunskaper som jag personligen finner djupt intressanta och som jag har saknat på andra håll.

När jag sen bläddrar vidare kommer jag till den svenska varianten av Askungen, Den lilla guldskon. Nu får jag veta att den här kanske mest kända av alla folksagor kom, i den variant som vi bäst känner den, till Sverige via Frankrike där Charles Perrault 1697 publicerade sin Gåsmors sagor. Men redan dessförinnan fanns en inhemsk skandinavisk version av Askungen, en version som nedtecknades av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius. I den finns inga goda féer och inte heller får Askungen hjälp från sin mors grav. Nej den som hjälper henne är gäddan i brunnen som ser till att hon kommer, inte till kungens bal, utan till sockenkyrkans högmässa som förr i tiden var platsen för allmogen att visa upp sina giftasvuxna döttrar.

Och det är Hyltén-Cavallius version av sagan som står att läsa i Svenska folksagor tillsammans med flera andra av hans sagor. Här finns också flera av Sven Sederströms sagor, både Lilla Rosa och Långa Leda och Prins Hatt under jorden och också två av Mickel i Långhults sagor. Sagobygdens berättare är alltså rikt representerade tillsammans med Sveriges andra framstående sagosamlare som Eva Wigström och August Bondesson. Urvalet är koncentrerat till undersagorna. Skämtsagor, djursagor och legendsagor får ett begränsat utrymme.

I förordet resonerar författarna om språket i sagan. De konstaterar att översätta sagans språk till vår tids språk är en grannliga uppgift eftersom mycket av sagans poesi och atmosfär vilar på gamla ord och uttrycksätt, medan man i den här sagosamlingen, enligt baksidestexten, haft målet att anpassa texten till modern svenska. Frågan är då om man har lyckats?

Ja, jag är väl inte helt övertygad om den saken utan tycker att resultatet har blivit tämligen utslätat. Oberoende av vem som nedtecknat sagan, och oberoende av vilken genre den tillhör så låter allting likadant. När den småländske Mickel i Långhult tillåts tala som en förskollärare på 2000-talet kanske man vinner i begriplighet men förlorar, enligt mitt tycke mycket av själva poängen. Om målet bara är att göra de traditionella berättelserna tillgängliga så var och en ska kunna läsa dem utan att behöva anstränga sig på minsta vis är ett modernt och utslätat språk naturligtvis utmärkt. Om vi däremot frågar oss varför vi vill bevara de traditionella berättelserna och tror att de har något att säga oss, som vi inte kan få på annat håll tror jag vi ska vara mer noggranna med hur vi anpassar språket och framför allt göra anpassningen utifrån varje berättelses egna förutsättningar.

Å andra sidan är det som jag konstaterade inledningsvis oerhört svårt att skriva ner muntliga berättelser så att de får liv och färg och så att de blir njutbara att läsa. Och som läst litteratur tycker jag nog att Birgitta Hellsings version står sig bra. För den som vill berätta sagorna muntligt rekommenderar jag att man letar upp andra versioner som kan ge mera must och mäg.

Som inspiration kan Alvaro Tapias tecknar tjäna. De bär en omisskännlig sagoprägel samtidigt som de präglas av stor fräschör. Och enligt förordet är flera av teckningarna inspirerade av bevarad arkitektur och arkeologiska fynd som ger dem en autentisk känsla.

Lena Pettersson